

նաեւ Ս. Յարութեան Տաճարը, Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածին եկեղեցին եւ Բեթ-ղեսէմի Ս. Ծննդեան եկեղեցին: Նկատի առած՝ որ այս սրբատեղիները իրենւ յունական սեփականութիւն կը յիշուին Յունաց Պատրիարքին տրուած հրովարտա-կին մէջ եւս, ուրեմն, պէտք է հետեւցնել՝ թէ Յոյներ եւ Հայեր համահաւասար իրաւունքներ վայելած են այս սրբավայրերուն մէջ:

1847ին Երուսաղէմի մէջ վերահաստատուած Լատին Պատրիարքութիւնը կը ստանձնէ Ս. Երկրի Կաթողիկէ հաստատութիւններու շահերուն պաշտպանութիւնը, որ կը զուգարկի Լատին եկեղեցւոյ ճիշդութիւն՝ սրբատեղեաց մէջ դերիւնսան դիրք ապահովելու, յատկապէս Յոյներու դիրքը տկարացնել ջանալով: Սակայն, խրիմի պատերազմէն ետք՝ 1856ին ստորագրուած Փարիզի Դաշնագիրը պարզապէս կը վե-րահաստատէ statu quo-ն, այսինքն՝ իւրաքանչիւր համայնքի նախօրոք վայելած իրաւասութիւնները:

Հակառակ ասոր, Յոյն, Լատին եւ Հայ եկեղեցիներու միջեւ դարաւոր մրցակ-ցութիւնն ու պայքարը կը շարունակուին մինչեւ օսմանեան տիրապետութեան վախ-ճանը. սակայն statu quo-ն պահպանելու պետական քաղաքականութիւնը թոյլ չի տար, որ այս համայնքներէն ո'րեւէ մէկը յաջողի իր իրաւունքները ընդարձակել՝ ի վնաս միւսներուն: Այս կացութիւնը տիրած է ո'չ միայն մինչեւ 1918 թուականը, այլ նաեւ Պաղեստինի Բրիտանական Հոգատարութեան Ժամանակաշրջանին, եւ վը շարունակուի մինչեւ այսօր:

Յատկապէս օսմանեան տիրապետութեան շրջանին, թէ՛ Երուսաղէմի տեղական եւ թէ՛ Պոլսոյ կեդրոնական իշխանութիւնները յաճախ կը հարկադրուէին իրաւա-րարի դեր կատարել քրիստոնեայ հակամարտ համայնքներուն միջեւ: Այսպիսի պա-րագաներուն, անոնք երբեմն առաջնորդուած են արդարութիւնը եւ օրէնքը յարգել տալու նպատակէն: Աւելի յաճախ, սակայն, այդ իշխանութիւնները քրիստոնեայ համայնքները իրարու դէմ կը հակադրէին՝ նիւթական շահեր աստիճանով եւ նկա-տումներով, իսկ երբեմն ալ որոշումներու կը յանդէին՝ միջազգային դիւանագի-տական պահանջներէն թելադրուած:

Երուսաղէմի Պատրիարքութեան տնտեսական վիճակին յաճախակի քայքայումը՝ աւելի արդիւնք էր արտաքին՝ քան ներքին ազդակներու, մասնաւորաբար օսմանեան տէրութեան ելեւմտային քաղաքականութեան, որուն հիմը կը կազմէր հարկահաւա-քումի իրաւունքի վաճառման դրութիւնը, որ՝ իր բնոյթով՝ կը քաջալերէր վաշա-ռակերութիւնը եւ շարաշահութիւնը: Օսմանեան կեդրոնական, նահանգային եւ տե-ղական պաշտօնատարներ զլիսաւորաբար շահագրգռուած էին՝ իրենց ենթակայ հաս-տատութիւններէն եւ բնակչութենէն առաւելագոյն եկամուտը կորզելու հարցով: Ինչ կը վերաբերի Ս. Երկրին, այս պաշտօնատարներուն համար քրիստոնեայ կրօ-նական հաստատութիւնները կը ներկայացնէին, ինչ որ զլիսաւոր՝ դէթ ամէնէն վա-րեւոր եկամուտի աղբիւրներէն մէկն: Անոնք այս հաստատութիւնները շահատակու-թեան կ'ենթարկէին ո'չ միայն միջեկեղեցական հակամարտութիւնները քաջալերե-լով, այլ նոյնիսկ տաղնապներ կը ստեղծէին եւ բռնական միջոցներու կը դիմէին՝ իրենց հարստահարական նպատակներուն դոհացում տալու համար, որովհետեւ դի-տէին՝ թէ անպատիժ պիտի մնային կայսերական հրահանգներուն չանապու պա-րագային եւ թէ ջերմեանդ մեծատուններ եւ ուխտաւորներ, կայսրութեան տարածքին եւ ալլուր, պիտի չզլանային առատաձեռն նուիրաբերումներ ընել՝ ի պաշտպանութիւն սրբատեղիներուն: Յիրաւի, այս քրիստոնեայ հաստատութիւննե-րը, ներառեալ Հայերը, հակայական դոմարներ տրամադրած են պահպանելու հա-մար իրենց իրաւունքներն ու կալուածները, զոր կրկին ու կրկին «զնած» են: Զար-մանալի է՝ որ, հակառակ տիրող վարչական մեքենային բոլոր թերութիւններուն եւ համատարած կաշառակերութեան, այս հաստատութիւնները յաջողած են իրենց դոյութիւնը պահպանել:

SOME COMMENTS

ON THE ORIGIN OF THE GEORGIAN ALPHABET

Two recent books dealing with Georgian art (Neubauer 1980, Alpayo-Novello 1980) have mentioned, albeit in passing, the Georgian alphabet and, especially, its origin. Edith Neubauer, a professor of art history at the University of Leipzig and an active scholar in both Georgian and Armenian art has said, in her recent book on Georgian architecture (1980, 12), that «das georgische Alphabet und die Schriftsprache haben ihren Ursprung in vorchristlicher Zeit». This is, indeed, a statement hard to support firmly, yet an idea the spirit for which is found abundantly among the Georgians. It reflects their apparent nationalistic need to separate themselves from the impact of fourth and fifth century Armenian culture influence, a force we have reason to believe was strong. And, it is solidly an Armenian tradition¹ that they themselves graciously provided the Georgians with their alphabet. This idea is flattering to the Armenians; the Georgians find it anathema.

G. Lafontaine, in a book devoted to medieval Georgian art, touched recently also on the question of the Georgian alphabet [1980, 45 (in Alpayo-Novello 1980)]. Lafontaine's view was a tentatively expressed statement that the Georgians owed the Armenians at least partial credit for the creation of the Georgian alphabet, a view that differs from Neubauer's but is within the mainstream of thinking as expressed by Junker (1925) and Deeters (1955, 60-62, 65), though modifications and variances are

1. The principal citation for Mesrop's creation of the Georgian alphabet is found in Koriwn's *Life of Mashtots* (Վարդ Մաշտոցի), section 15: եւ առնոյր կարգեալ նշանադիրս վրացերէն լեզուին.

abundant, and intimations of Iranian influence clearly are of importance.

This present paper will add further comments to the problem of the origin of the Georgian alphabet and its relation to the Armenian alphabet.

It is the firm view of most scholars in Tbilisi, where the question of the origin of the Georgian alphabet is of no minor interest, that the Armenians had nothing in any way to do with the formation of the Georgian alphabet. The basic reason for dismissing Mesropian intervention is the point that Mesrop simply didn't know Georgian and therefore could not have prepared the Georgian alphabet. This is an interesting observation for we indeed have no evidence that Mesrop knew Georgian, and one cannot construct an alphabetical system for a language one has no knowledge of. But this opinion expressed by contemporary Georgian linguists is not wholly as convincing as it might appear at first blush. In fact, the argument is far from conclusive, and we shall return to it.

When one talks about alphabets one is actually talking about two quite distinct things: the forms of the letters; and the phonological system the letters represent. It takes no special skill to discuss the shapes of letters, for their elements are immediately obvious even to the otherwise untrained eye and are easy to compare with forms of letters of other alphabets. However, the question of the phonological system they embody is a more complicated issue which requires a knowledge of linguistics and, in particular, an understanding of phonological theory. It is this second aspect that is more crucial to the discussion of the origin of any alphabet.

It has been adequately pointed out that the shapes of the Armenian letters were taken from a variety of sources. Marquart (1917, 47-54) suggested that the Greeks contributed the shapes for thirteen of the Armenian letters; Pahlavi contributed eight; Syriac gave four, and Coptic and Aramaic one each². Some of the letters had composit origin or owed their birth to other processes. There is little reason to argue with Marquart since his observations are close enough. When one discusses the derivation

2. Olderogge (1972) has suggested that there is Ethiopian influence in the Armenian alphabet. This theory has not attracted much enthusiasm.

of shapes there is plenty of room for quibbling, but that process is uneventful. Marquart's views are, on the whole, quite fine³.

But even if we can suggest that the forms of the Armenian letters were derived from these sources⁴, and though we can further add, as even the scholars in Tbilisi admit, that certain forms of the Georgian alphabet are similar to Armenian forms, this certainly does not mean that the forms of the Georgian letters are derived from the Armenian⁵. Far from it; the Georgians could have quite simply used, entirely independently, the Greek (or Iranian, or Aramaic, etc.) forms as their models as well, without reference to the Armenians. Thus comparison of the forms of the two alphabets tells us very little about their inter-dependence. To make a contribution to the consideration of the relationship of the Georgian and the Armenian alphabets one must deal with the two phonological systems involved.

There are numerous types of alphabetical systems, and they represent a variety of different phonological systems. Greek and Latin, and their derivatives, are for the most part vowel/consonant systems, with one letter standing for one sound, and each sound represented by one letter. This, of course, is the system the Armenian and Georgian alphabets use.

The Semitic system, some forms of which influenced Armenian alphabetical forms, is markedly inferior to the Greco-Roman alphabets, for the Semitic system did not have specific forms for most vowel sounds, but showed vowels, when it did, by super- or sub-segmental markers. Thus an Aramaic word would be written with the letters, say, *mšlyn'*, but the pronunciation would be *mašalləyānē*. And though there is clear

3. Later comments by Peeters (1929) and Feydit (1961) do not differ or add significantly.
4. G. Sevak (1962, 28, 48) has suggested that the Georgian, Armenian and Caucasian alphabets all came from a now lost *x* alphabet, possibly Danielian. Again, this is a comment based on shape rather than phonology, and further seems to be engendered more by nationalistic feelings than by solid evidence that has scholarly merit.
5. Junker and Deeters both saw Iranian forms as progenitors of some of the Georgian letters. However Armenian, which is also derived from certain of the Iranian forms, could have been the intermediary though not, clearly, in all instances. Georgian has some sounds that are quite different than the Armenian sounds, and the letters for those sounds could not be related to Armenian forms.

evidence that certain of the Armenian letter shapes are derived from Aramaic, it is also clear that the Armenians, and the Georgians, did not use the Aramaic alphabetical system.

Of all the languages that contributed loan words to the Armenian lexicon, Parthian provided the greatest abundance. Further, Parthian culture had a strong effect on the early Armenians and Georgians in terms of religious systems, political thinking and other substantive ideas. And, according to Marquart, the Middle Persian alphabets contributed eight forms for the Armenian letters; additionally, Junker states that Middle Persian, as well as Aramaic, contributed strongly to the shapes of the Georgian alphabet. Yet the alphabetical theory employed in making the Pahlavi alphabet is considerably different from not only the Armenian and the Georgian system, but from the Semitic and European systems as well. All in all, Pahlavi had almost the same number of sounds as those languages that surrounded it. Yet, when written in the alphabet for the language called Book Pahlavi, we find only fifteen letters. This means, of course, that many letters had to do double, triple or quadruple duty. For example, the single letter 𐭠 was used to represent the sounds *w*, *n*, *'*, and *r*. The letter 𐭡 stood for *g*, *d*, and *y*. Thus a word written as 𐭡𐭠𐭡 could be read as *gwd*, *gwg ynd*, *drg*, *d'd*, *yrg*, and so forth through a lengthy list of permutations. And though Armenian and Georgian both derived forms for various of their letters from Pahlavi, the system implied in the Pahlavi alphabet has very little relation to the Georgian and Armenian phonological systems. They are related only in an artistic way.

We can thus see that the Armenian and Georgian alphabets can be related *in form* to the alphabets used by the literate cultures that surrounded them. In alphabetical theory they are close only to the Greco-Roman system where one sign stood for (approximately) one sound and each sound, essentially, had its own sign⁶. Aramaic and Pahlavi used writing systems that functioned too differently.

There remains one further aspect that must be recognized in dealing with the Georgian and Armenian alphabets, and that

6. The alphabetical order of Georgian sheds no light on the subject since the Georgian alphabet has an order that is as close to that of Greek as to that of Armenian. In fact, it is particularly close to no other, except at the very beginning of the alphabet.

is the theoretical basis for the representation of the actual sounds of Georgian and Armenian. Both languages have a sound system that is considerably richer than the languages of literate cultures that neighbored them. Georgian and Armenian have a threefold series of obstruents: Armenian has voiced, voiceless and voiceless aspirate; Georgian has voiced, voiceless aspirate and voiceless ejective. In addition to the threefold system for obstruents, there is also a threefold system for affricates that followed the pattern for the obstruents. Armenian has, for the dental affricates, *j* /dz/, *c* /ts/, *c'* /tsʰ/ and *ṣ* /dzʰ/, *č* /tsh/, *č'* /tshʰ/ for the palatal affricates. The Georgian correspondents are *j* /dz/, *ç* /ts'/, *c* /tsʰ/ and *ṣ* /dzʰ/, *č* /tsh'/ and *č'* /tshʰ/. That the Georgians and the Armenians both viewed the affricate series as unit phonemes (*C*) rather than clusters (*/TS/*) is remarkable, for either interpretation is possible, and both interpretations must certainly have been known by the creators of the Georgian and the Armenian alphabets. Were these similarities between the complicated alphabetical views coincidental, or did the Georgian view result from knowledge of the earlier constructed Armenian alphabet?

The answer is difficult. It is not remarkable or compelling that both alphabets delineated their threefold obstruent series in the same way; these are their sounds and an accurate alphabet had to reflect them in the way the Georgian and the Armenian alphabets do. It is remarkable, though, that the affricate series, both dental and palatal, are viewed as unit phonemes by these two languages, languages that neighbor each other and for which there was a high degree of intercultural rapport.

There was no unified theory of phonology in the fifth century A.D. Though no conclusive comment can be made, it remains remarkable that both alphabets reflect exactly the same phonological theory in preparing their alphabet. It is indeed possible that Georgian created its alphabet independently and did not derive its phonological principles from Armenian. But this is the more difficult position. The more probable suggestion is that the Georgians did indeed derive some of their alphabetical theory from the Armenians.

What then of the problem that is apparent in Mesrop's lack of knowledge of Georgian, for this is a weighty problem. The answer is not clear, but an influential judgement can be made.

Clearly we can say that Mesrop did not travel to Georgia, sit down in a room and, God inspired, prepare the Georgian alphabet. That is impossible. But surely men that worked with Mesrop⁷, and who understood both his concept of phonology as well as the Georgian language, could have assisted in the formation of the Georgian alphabet. Did these men have to be Armenians? Not at all. They surely could have been Georgian just as well. But what seems likely is that the creators of the Georgian alphabet, whatever their nationality, were influenced by Mesropian alphabetical theory.

Cleveland State University

JOHN A. C. GREPPIN

7. It is clear from many passages in Koriwn's *Life of Mashtots* that Mesrop had numerous students, and we must assume that they understood his alphabetical theories. In section sixteen of Koriwn's biography, we note that he was accompanied on his travels to the Greek areas by numerous students, and because of his fame many of these students came from the «northern regions», which certainly must have included Georgia and areas in eastern Armenia (ԿՈՐԻՒՆ, Վարդ Մաշտոցի, ԺԶ. Եւ փութացեալ զնայր հանդերձ աշակերտաւ բազմաւ անցանել ի կողմանս Յունաց: Եւ առաւելագոյն քարեգործ համբաւուց՝ յառաջագոյն զնմանէ անդի հիւսիսական կողմանց հռչակելոց...).

BIBLIOGRAPHY

- ALPAGO-NOVELLO Adriano, BERIDZE Wachtang, LAFONTAINE-DOSOGNE Jacqueline, *Art and Architecture in Medieval Georgia*, Institut Supérieur d'archéologie et d'histoire de l'art, Louvain-la-Neuve, 1980.
- DEETERS G., *Das Alter der georgischen Schrift*, «Oriens Christianus», 39 (1955), 56-65.
- FEYDIT F., *Considération sur l'alphabet de Saint Mesrop*, Mechitaristen-Buchdruckerei, Vienna, 1961.
- JUNKER H. F. J., *Das Awestaalphabet und der Ursprung der armenischen und georgischen Schrift*, «Caucasica», 2 (1925), 1-82.
- LAFONTAINE G., *The origin and the date of creation of the Georgian Alphabet...*, in Alpago-Novello 1980, p. 45.
- MARQUART J., *Ueber den Ursprung des armenischen Alphabets in Verbindung mit der Biographie des heil. Mashtoc'*, Mechitaristen-Buchdruckerei, Vienna, 1917.
- NEUBAUER Edith, in Wachtang BERIDZE and Edith NEUBAUER, *Die Baukunst des Mittelalters in Georgien*, Union Verlag, Berlin, 1980.
- OLDEROGGE D. A., *Proceedings of "Congresso Internazionale di studi etiopici"*, Rome, 1972, pp. 195-203.
- PEETERS P., *Pour l'histoire des origines de l'alphabet arménien*, «Revue des études arméniennes», 8 (1929), 203-237; reprinted in *Recherches d'histoire et de philologie orientales, I-II, Subsidia hagiographica*, 27, Rome, 1951, 170-207.
- SEVAK G., *Месроп Маштоц, создание армянских письмен и словесности*, Ереван 1962.

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՎՐԱՑԱԿԱՆ ԱՅԲՈՒԲԵՆԻ
ԾԱԳՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

ՃՈՆ ԿՐԵՔՔԻՆ

Քիվլընտի Համալսարանի լեզուաբանության դասախոս և Հայերէնագէտ Փրոֆ. Ճ. Կրեքքինի ներկայ յօդուածին առիթ կ'ընծայեն 1980ի ընթացքին լոյս տեսած երկու գիրքեր վրացական արուեստի մասին, մին՝ Պերլին, միւր՝ Լուվէն-Լա-նէով: Մինչ անոնցմէ առաջինին մէջ, իտիթ Նոյպաուէրի ստորագրութեամբ կը հաստատուի այն վարկածը՝ թէ վրացական այբուբենը նախաքրիստոնէական ծագում մը ունենայ, Լուվէն լոյս տեսած միւս հրատարակութեան մէջ, ընդհանրապէս, պնդիւնքի արեւելագէտ Կիյ Լաֆոնթէն կը թելադրէ որոշ առնչութիւն մը վրացական այբուբենի ծագումին և Հայկականին միջեւ, մատնանշելով հանդերձ՝ թէ ամէնքը համաձայն չեն այս տեսակէտին:

Ներկայ յօդուածին մէջ, Հեղինակը կը վերլուծէ Հայկական և վրացական այբուբեններու յորինուածքը, շեշտելով յատկապէս այդ այբուբեններուն մէջ պայթական և շփական բաղաձայններուն նկատմամբ հնչիւնաբանական մերձեցումին սկզբունքային հիմնական հանգիստութիւնը:

Այս վերլուծումին հիման վրայ, Կրեքքին կ'եզրակացնէ թէ այն տեսաբանութիւնը՝ որուն վրայ կը յենու վրացական այբուբենային գրութիւնը որոշ կախում-նաւորութիւն մը կ'ենթադրէ Հայկականէն: Անկասկած, Մեսրոպ և իր հնչիւնաբանական տեսութիւնը ուղեցոյցի դեր մը կատարած պէտք են ըլլալ վրացական այբուբենին ձեւաւորման գործին մէջ, անոնց համար՝ որ զայն գլուխ հանած են:

THOMAS GAMKRELIDZE'S REPLY TO JOHN GREPPIN*

Tbilisi

February 16, 1982

Dear Professor Greppin,

Thank you for your paper on the origin of the Georgian alphabet which seems to be interesting and which reflects to some extent the ideas about the origins of alphabetic scripts in general we discussed during your stay in Tbilisi. I found in it many points I discussed with you last and I believe it is me you have in mind when you mentioned anonymous «scholars in Tbilisi»¹ who dismiss Mesropian intervention in the creation of the Georgian alphabet.

As you may know, I am preparing a volume dealing with the typology of alphabetic scripts (the book will hopefully appear in the fall of this year), where the problem of the origin of scripts (mainly alphabetic scripts) are being discussed in general terms. In it there is a special emphasis on the scripts which were derived from the alphabetic Greek writing system as their prototype (Coptic, Gothic, Armenian, Georgian, Slavic). The bulk of the book is of course dedicated to Georgian as reflected in the title of the monograph *A Typology of the Alphabetic System of Writings and the Problem of the Origin of the Georgian Script*.

* Prof. John Greppin, having sent a pre-publication copy of his paper on the origin of the Georgian alphabet to Academician Prof. Thomas Gamkrelidze, received the following reply. The reply has been forwarded to the editors of *Bazmavep* for publication.

1. Other «scholars in Tbilisi», reject Mesropian intervention simply on the grounds that the Georgian script was created allegedly centuries earlier than the Mesropian one.